

5. Петков С. Україна – частина європейської цивілізації: до питання про формування стратегії розвитку держави і права. *Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 липня 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. С. 84–88.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-31>

Шеремет А. В.,

доктор філософії,

старший викладач кафедри слов'янської

та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

Коломієць О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ПРОСТОРОВІ МОДЕЛІ КРИМУ В ЩОДЕННИКОВИХ СПОГАДАХ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ДАР ЕВДОТЕЇ»

Проза Докії Гуменної є настільки розмаїтою, що формує власні міфопоетику та інтертекст, які утворюють багате поле для досліджень у різних рівнях тексту. До найбільш повних досліджень творчості письменниці входять дослідження О. В. Коломієць, Т. В. Николук, В. Ю. Родигіної, Д. В. Сачко, О. І. Філіпенко, Т. В. Швець [4, 6–10]. Аналізована нами кримська тематика у «Дарі Евдотеї», крім художньо-психологічного дискурсу, об'єднує антиколоніальний дух прози Докії Гуменної та мотивну специфіку української емігрантської мемуарної прози. Антиколоніальні наративи у прозі Докії Гуменної висвітлені в дослідженнях М. І. Лаврусенко, мотивам подорожей в українській мемуарній прозі присвячені роботи Л. В. Козинського [3].

Книга «Дар Евдотеї» є щоденниковими спогадами, що написані в останні роки життя письменниці в нью-йоркський період творчості. Вони стали квінтесенцією її філософічних роздумів, своєрідним підсумком творчого шляху. Відомо, що кінець ХХ століття відзначався

бурхливим розвитком документалістики, біографічних творів. Саме в цей час значну увагу читача привертала листи, автобіографії, спогади відомих людей. Теоретик літератури О. А. Галич, визначаючи жанрові різновиди мемуарів, указував на те, що «сучасна мемуаристика – це суміш найрізноманітніших жанрових форм – від листів і щоденників до повістей і романів... Основу кожного твору становлять особисті уявлення автора спогадів про себе й історичний процес, у контексті якого проминало його власне життя і життя людей, з якими він зустрічався, спілкувався, працював, жив, творив». Як підсумок, автор привертає увагу до важливості та необхідності осмислення цих текстів: «Мемуаристика на Україні є, вона представлена десятками різножанрових і різнопланових творів. І тепер справа за істориками літератури та теоретиками – дослідити опубліковане, надрукувати рукописи, належно їх оцінювати. Це завдання сьогоднішнього дня. Без історії цього українська література виглядатиме збіднено [1, с. 145]».

Перше видання «Дару Евдотеї» побачило світ 1990 року в Торонто. Це невелика частина щоденникових спогадів Докії Гуменної (інша ще чекає свого оприлюднення), самостійно підготовлених письменницею до друку. Видання складається з двох частин, перша книга має назву «Київські кручі». Її три розділи вказують на топонімічну приналежність: «Жашківський четверги», «Ставищанська розкід», «Мрія, що зветься Київ». Книга друга «Жар і крига» охоплює період спроб професійного утвердження Докії Гуменної в тогочасній літературі. Тут читач зануриться в атмосферу сталінських репресій 1930-х років, харківського періоду її життя та творчості, у ті передвоєнні роки, що в біографії письменниці пов'язані з її перебуванням у Туркменістані та захопленням праісторичною тематикою.

Головною характеристикою «Дару Евдотеї», як зразка емігрантської мемуарної прози, є побудова простору майже через травматизацію, ретроспекцію та символічне переосмислення. Ці параметри тісно корелюють із такими смисловими домінантами Криму як втрачений рай, простір вигнання та ностальгії, пошуку власної творчої ідентичності. Пізнання півострова відбувається у три етапи за маршрутом Київ-Південне узбережжя/Київ-Севастополь (проміжний пункт на шляху до Сухумі)/Київ-Коктебель-Київ. Докія Гуменна змальовує складні просторові структури, які, будучи амбівалентними, будують циклічні дуальні символічні опозиції, специфічний хронотоп, та врешті переплітаються в топос географічно-психологічного помежів'я у творі.

У творі, мірю відвідування письменницею півострова (спершу студенткою, потім у маршруті іншої подорожі, і зрештою в дорослому віці у статусі письменниці), репрезентовані три топосні моделі Криму: 1) Крим як топос «райського піднесення»; 2) Крим як простір ностальгії та естетизації; 3) Крим як природна та внутрішня межа.

Перша модель має найскладнішу структуру, адже зреалізовується в дуальному символічному протиставленні відразу на двох рівнях – горизонтальному та вертикальному. Уперше письменниця відвідує Крим перед закінченням університету. У творі Південне узбережжя Криму, як простір гармонії, протиставляється духовно та побутово занепалому Києву, який в 1920-ті роки поступився Харкову рівнем життя та, за оцінкою самої Докії Гуменної, перетворювався на провінційне місто («З перлини Криму я потрапила просто в блощичник») [2, с. 230]. Незважаючи на свою безмежну любов до Києва, своє студентське життя авторка зображує як надзвичайно скрутне – у цій бінарній опозиції Києву відведена роль контртопосу виживання, протилежна основній його художній ролі у творі. Це протистояння не є статичним: у третій моделі топос та контртопос міняються місцями: «А може зріднила нас втома від Криму з його горами та морем? Коли почали мигати краєвиди України, вони видалися мені кращими за всі крими і кавкази, а дніпровий пляж у Києві з його білим пісочком миліший і притульніший за морські коктейльські курорти» [2, с. 475].

Другий рівень просторового протиставлення ілюструє символічну ініціацію авторки, являючи собою нічне сходження на Ай-Петрі, посеред якого Докія Гуменна переживає містичний досвід єднання: «В мені прокинулося атакістичне шаленство, я почала навколо вогню танцювати й гасати маючи себе за первісну дику людину. Налетіли на мене радість і екстаза. От такого життя хотіла б! Хотіла б пережити все, що пережило людство, всі стани. І так було в ту мить, я всіма людьми була» [2, с. 229]. Спад сакральної модусності проілюстрований розчаруванням письменниці від кульмінації подорожі – зустрічі світанку на вершині: «А сонце того ранку сходило не так, як нам треба було. За хмарами, замість вилізти з моря й відкрити нам панораму безмежного синього поля. Ні, все сіре, ми дригоніємо, але все таки радіємо, що ми на Ай-Петрі, бачимо сиву велич моря внизу» [2, с. 229]. Ще одним важливим локусом є скеля Діва, яка надихає Докію Гуменну на роздуми про Іфігенію у Тавриді – авторка розмірковує про цей міф та, порівнюючи себе з його героїнею, приєднується до його колективного конструювання й переосмислення.

Друга модель репрезентує Крим як простір коріння й культурної глибини. Докія Гуменна вирушає на пошуки родичів, естетизуючи та романтизуючи подорож: «А просто сіла в поїзд – і бачу вже себе в Криму, в Севастополі. Інше підсоння, інше повітря, все мені здалося рожевим. Тут десь у Балаклаві маю знайти своїх родичів – Мокрининих Сидора, Палазю, Лукіяна й Тодосьчину Олександрю» [2, с. 433]. Цього разу Крим постає як впорядкована антична територія, на протигагу священному хаосу попередньої подорожі. На зміну нічній темряві та сірістю неба перед світанком приходять м'який емоційний колорит: «Якби я не бачила власними очима, то й не знала б, що Херсонес – уже наполовину у воді, а друга частина – розкопані вулиці, рожеві від того

каменя, з якого колись будувались будинки. Щоб охопити все це стародавнє місто, хтось дотепний придумав залізничку, що обвозить за яких пару годин скрізь» [2, с. 433].

Третя модель Криму деконструє бінарну опозицію першої моделі та виявляє амбівалентність Криму через взаємодію людей та природи: «Та й бачу себе вже в домі відпочинку на березі ласкавого Чорного моря в Коктебелі, у Криму. Як звичайно, – спочатку вразила цілковита зміна клімату – вічно шумливе море ось тут біля ніг і голубливий легіт, із екзотичними пахощами. <...> Раптова зміна на безжурність, що оповивала, що вдаряла в перші дні, за пару днів стала невідчутна. Ця безжурність стала така природна, як власна шкіра. Так і треба, що тільки й діла, аби не спізнитися в їдальню, а то – купайся в мереживній піні і зеленому прозорому плескоті хвиль та розглядай камінці, що набирають яскравості після кожного напливу тих мереживних хвиль... Хлюп-п, ш-шу-у!» [2, с. 472]. Авторка почувається самотньою у своїх враженнях поряд з іншими письменниками, які проводять відпустки, занурившись у курортні романи та численні інтрижки. Деїдеалізація відбувається через створення простору нудьги: «Через це продовжене безділля і самоту, на тлі всіх дружб та приятельвань, я поринала в свою нудьгу, вона насадилась щораз більше» [2, с. 474–475].

Висновки. Просторові моделі Криму в щоденникових спогадах Докії Гуменної «Дар Евдотеї» є складними багаторівневими динамічними конструктами. У двох із трьох виявлених моделей Київ виступає контрапунктом подорожі, своєрідною рамкою, яка запускає та конструє символічні значення. Півострів постає не просто як втрачений рай, а як полісемантичний топос, яким авторка проходить шлях сакральної ініціації від ідеалізації через ідентифікацію до амбівалентного переосмислення.

Список використаних джерел:

1. Галич О. Очима і пером Самовидця. Українська мемуаристика. *Вітчизна*. 1990. № 7. С. 145–151.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит пам'яті. Кн. 1. Київські кручі; Кн. 2. Жар і крига. Київ : Дніпро, 2004. 520 с.
3. Козинський Л. В. Гуменна Докія Кузьмівна / Л. Козинський. Письменники Уманщини (Довідник-антологія) : статті, бібліографічні матеріали, вірші, проза, літературознавчі есеї. Умань : Алмі, 2011. С. 40–44.
4. Коломієць О. В. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 18 с.
5. Лаврусенко М. І. Антиколоніальний контекст роману Докії Гуменної «Золотий плуг». Закарпатські філологічні студії / редкол.:

І. М. Зимомря (гол. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1, Вип. 24. С. 190–195.

6. Николук Т. В. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література : філологічні науки. Луцьк, 2009. 204 с.

7. Родигіна В. Ю. Мемуаристика Докії Гуменної : інтерпретація української ідентичності в літературі та культурі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Черкаси, 2010. 16 с.

8. Сачко Д. Докія Гуменна: інтелектуальна біографія : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Херсон, 2018. 224 с.

9. Швець Т. В. Щоденник Докії Гуменної: типологія жанру, історико-літературний контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 Українська література, Тернопіль 2017, 21 с.

10. Філіпенко О. І. Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література : філологічні науки ; Одеська нац. академія харчових технологій : Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; наук. кер. Г. І. Віват. Одеса, 2017. 201 с.